

KRITIČNO MIŠLJENJE -

predstavitev o lažnih novicah in še čem

NEJC PLOHL

1

Predstavitev: s čim se ukvarjam?

2

Predstavitev: s čim se ukvarjam?

SOCIALNA PSIHOLOGIJA

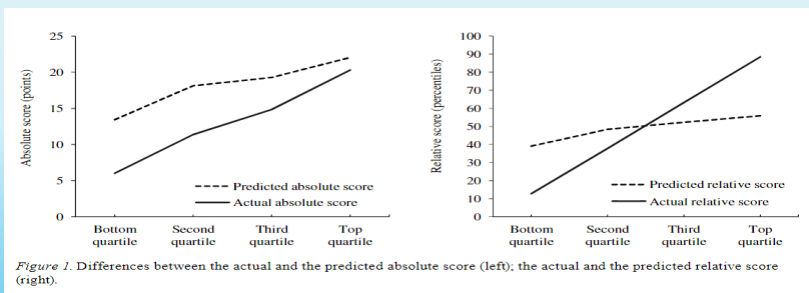
1. Kritičnost do avtoritet

3

- Dunning-Krugerjev učinek
- Poznavanje neobstojećih konceptov
- Iluzija znanja

Predstavitev: s čim se ukvarjam?

- **Ugotavljanje „lukenj“ v ocenjevanju lastnega znanja:** ljudje slabo ocenjujemo svoje znanje, kar vodi do različnih negativnih posledic za družbo (npr. precenjevanje voznških sposobnosti → nesreče na cestah)
- Dunning-Krugerjev učinek (slovnica):

Poleg tega:

- Več kot polovica udeležencev je odgovorila, da pozna vsaj eno popolnoma izmišljeno delo Ivana Cankarja
- Povečana količina besedila (irelevantne informacije!) je vodila do povišane gotovosti v znanje o nanotehnologiji, čeprav se znanje z dodatnim besedilom ni prav nič izboljšalo

2. Kritičnost do samega sebe

4

Predstavitev: s čim se ukvarjam?

- Kasneje: zanimanje za **socialna omrežja**, **predvsem Facebook** (komunikacija znanosti oz. z znanostjo podprtih politik na Facebooku)
- Raziskovanje različnih tipov intervencij za zmanjševanje znanstveno neutemeljenih prepričanj (npr. za zmanjševanje prepričanja, da ljudje nimamo nobene vloge pri globalnem segrevanju)
- Raziskovanje učinkovitosti personalizirane komunikacije (tj. komunikacija, ki je prilagojena osebnosti uporabnika) družbeno koristnih informacij na Facebooku

5

Predstavitev: s čim se ukvarjam?

- **Zakaj tudi zanimanje za lažne novice?**
- Z lažnimi novicami se ogromno ukvarjajo tudi **socialni psihologi**, ker gre za aktualen (!) pojav, ki vsekakor vpliva na delovanje družbe
- Pojav lažnih novic spodbuja **izkrivljeno zaznavanje lastnega znanja** (lažne novice → vtis informiranosti → gotovost v znanje, ki je napačno ali pomanjkljivo)
- Pri lažnih novicah gre še posebej za **problem socialnih omrežij oz. Facebooka** (nekredibilne novice lahko dosežejo ogromno število uporabnikov ... Drugi pol komunikacije družbeno koristnih informacij)

3. Kritičnost do informacij na socialnih omrežjih in drugje

6

Še prej pa ...

- Analizirajo, tehtajo, ocenjujejo, razmišljajo (s svojo glavo), dvomijo, „kritizirajo“, sprašujejo, raziskujejo, berejo, se učijo/izobražujejo, ... Se tudi pritožujejo, upirajo ☺
- **Za kritične posameznike velja, da**
  - ... podrobno analizirajo problem in ocenijo informacije preden oblikujejo svoje stališče in sprejmejo odločitve
  - ... jim je pomembna točnost, jasnost informacij, pa tudi trdnost dokazov
  - ... postavljajo veliko vprašanj in prava vprašanja
  - ... se racionalno, razumsko odločajo kaj naj verjamejo in kaj ne

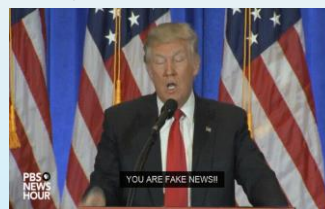

Zdaj pa na lažne novice!

9

1. Kaj so lažne novice, kdo jih ustvarja in do česa lahko privedejo?

- Za besedno zvezo „lažne novice“ smo gotovo slišali že vsi (besedna zveza leta)
- Na eni strani so lažne novice vseprisotne, na drugi strani pa mnogi ta termin pripisujejo tudi novicam, ki jih le želijo razvrstiti pa v resnici niso lažne
  - Pogostost lažnih novic + zavajajoče oznake → in zelo pomembno razumeti, **kaj resnično so lažne novice in kaj ne**
- Novice lahko v grobem razdelimo v 3 večje skupine:

Novice, katerih namen je poročati objektivno

- Pošiljatelji sporočila se trudijo, da bi navajali objektivna dejstva

Novice z nenamernimi napakami

- Pošiljatelji sporočila se nenamerno zmotijo ter navedejo napačne informacije

Novice, katerih namen je poročati lažne informacije

- Pošiljatelji sporočila namenoma zavajajo bralca z napačnimi informacijami
- Večina avtorjev kot lažne novice smatra zgolj to skupino

(Budd in Stewart, 2018)
(Leonhardt in Thompson, 2017)

10

1. Kaj so lažne novice, kdo jih ustvarja in do česa lahko privedejo?

■ Kaj torej so lažne novice?

- Allcot in Gentzkow (2017): novice, ki ne temeljijo na dejstvih, a so predstavljene kot da navajajo dejstva
- David idr. (2018): zgodbe, ki so dokazljivo lažne in narejene tako, da pritegnejo bralce
- Hunt (2016): novice, ki so napisane in objavljene z namenom zavajanja javnosti, pri tem pa je po navadi v ozadju želja po škodovanju neki osebi oz. ustanovi ali pa želja po finančnih/političnih koristih
- Lažne novice se najpogosteje omenjajo v kontekstu politike, a nikakor niso omejene samo na to področje
- Pogosto se poslužujejo senzacionalističnih, neiskrenih ali kompletno izmišljenih naslovov (*clickbait*; vabe za klikanje), da bi pritegnile bralce, bile deljene, klikane → cilj: dobiček ne glede na verodostojnost novic
- Kaj pa ne sodi pod lažne novice? Objektivno poročanje; nenamerne napake (namen); očitna satira ali pa parodije (odvisno!); novice, ki jih politiki zgolj označijo kot lažne novice, ker jim niso po godu (!)

4 od 10 ameriških republikancev kot lažne novice smatrajo tudi novice, ki so sicer točne, resnične, a nekega politika oz. politično skupino prikazujejo v negativni luči (Gallup, 2018)

(Allcot in Gentzkow, 2017)

11

1. Kaj so lažne novice, kdo jih ustvarja in do česa lahko privedejo?

- Claire Wardle (2017): obstaja **sedem različnih tipov napačnega informiranja**, ki jih lahko razvrstimo glede na intenzivnost namena, da bi pošiljatelj zavajal

- (1. Satira oz. parodija)
2. Novice z neprimernimi, nepovezanimi elementi
3. Zavajajoča vsebina
4. Napačen kontekst
5. Sleparska vsebina
6. Manipulirana vsebina
7. Izmišljena vsebina

Namen: zavajanje

12

1. Kaj so lažne novice, kdo jih ustvarja in do česa lahko privedejo?

• Kdo proizvaja lažne novice?

- Lažne novice lahko pridejo iz različnih (večinoma spletnih) virov
  - Strani, ki so narejene izključno zato, da objavljajo izmišljene/zavajajoče zgodbe (npr. denverguardian.com ← guardian.com)
  - Satirične strani, katerih članki bi lahko bili interpretirani kot resnični, če se jih vzame in deli izven konteksta
  - Strani, ki včasih navajajo objektivna dejstva, včasih pa izmišljene zgodbe
- Te strani imajo pogosto kratko življenjsko dobo
- Kdo pa jih ustvarja? Lahko posamezniki (skupina najstnikov iz mesteca Veles ... V splošnem posamezniki, manjše skupine, večja podjetja)

• Zakaj (glavna motiva)?

Denar (kliki;
oglaševanje)

Ideologija (pomoč
„pravemu“ kandidatu)

(Allcot in Gentzkow, 2017; Dewey, 2016; Shao idr., 2018; Subramanian, 2017; Sydell, 2016; Townsend, 2016)

13

1. Kaj so lažne novice, kdo jih ustvarja in do česa lahko privedejo?

- O makedonskih fantih, ki so objavljali lažne novice [3:18 – 4:22]
- In če ste mislili, da v Sloveniji tega ni ... [4:38 – 5:24]

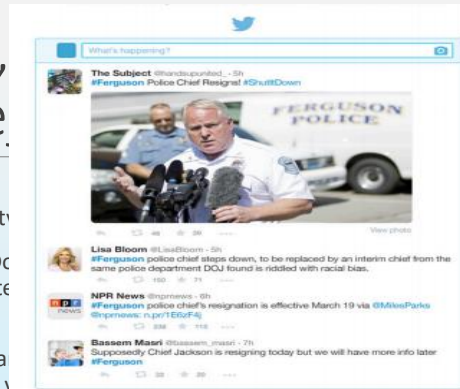
https://www.youtube.com/watch?v=h13qY_lymdw

14

1. Kaj so lažne novice, do česa lahko privedejo?

- Kakšne pa so posledice lažnih novic?
- Lažne novice se danes opredeljuje kot veliko globalno tveganje
- V medijih se pojav lažnih novic rado „krivi“ za zmago Donald Trumpa, resnici težko dokazljivo (DA: lažne novice so bile pogostejše, kolikor so bile te novice prepričljive)
- Raziskave pa vsekakor kažejo na to, da se lažnim novicam (v nekaterih primerih celo bolj kot kredibilnim virom), kar vpliva na javnosti

Which tweet is the best source of information about the police chief's resignation? Explain why.

As part of Stanford University's study of students and online news, it asked middle schoolers which of the four tweets, above, were the most trustworthy. More than half of the 204 students responding trusted Lisa Bloom's tweet more the one from NPR, noting it had the most information. A sample student response: 'The best tweet for information is the first one because it actually shows him resigning in a picture, and it gives a caption saying that he is resigning.'

Which tweet is the best source of information about the police chief's resignation? Explain why.

confused

sed ___ about

Not much / no confusion

11

idr, 2017; man, 2016)

15

1. Kaj so lažne novice, kdo jih ustvarja in do česa lahko privedejo?

- Nadalje Nightingale (2017) poroča, da ljudje slabo ocenjujemo ali je neka fotografija resnična ali prirejena

The original photo on the left was used in a study of whether people can tell if a picture has been manipulated. In the altered photo on the right, the man's face has been flipped so that the shadow falls on the wrong side. (Courtesy of Sophie J. Nightingale)

- Udeleženci so pokazali omejene sposobnosti ločevanja originalnih in manipuliranih slik
- Nadalje – tudi, ko so udeleženci pravilno prepoznali manipulirane fotografije, pogosto niso vedeli kaj na sliki je tisto, kar je prirejeno
- Ljudje imamo nizke sposobnosti prepoznavanja tega ali je slika resnična/lažna

16

1. Kaj so lažne novice, kdo jih ustvarja in do česa lahko privedejo?

- Poskusimo skupaj (*razpredelnica: lažno, resnično, kaj):

https://www.washingtonpost.com/can-you-tell-fake-news-when-you-see-it/54143932-efb7-46de-af6b-f92108a329dc_quiz.html?utm_term=.75e7861e9cbc

17

1. Kaj so lažne novice, kdo jih ustvarja in do česa lahko privedejo?

- In ekstremen primer tega, kako lahko napačna informiranost (kot posledica lažnih novic) vodi do resnih posledic → PIZZAGATE

In Washington Pizzeria Attack, Fake News Brought Real Guns

By CECILIA KANG and ADAM GOLDMAN DEC. 5, 2016

WASHINGTON — Edgar M. Welch, a 28-year-old father of two from Salisbury, N.C., recently read online that Comet Ping Pong, a pizza restaurant in northwest Washington, was harboring young children as sex slaves as part of a child-abuse ring led by Hillary Clinton.

- V manj ekstremnih primerih: tvegane zdravstvene odločitve, tvegane naložbe (delnice), ...

(Ferrara idr., 2016; Hotez, 2016; Kang in Goldman, 2016)

18

1. Kaj so lažne novice, kdo jih ustvarja in do česa lahko privedejo?

- Nadalje se kaže, da je zavedanje problema o lažnih novicah prispevalo k znižanju **zaupanja v medije**
  - Podjetje Kantar (2017; $N = 8000$): zavedanje problema lažnih novic pri 58% ljudi pripeljalo do znižanja zaupanja v socialna omrežja, pri 24% ljudi do nižjega zaupanja v tradicionalne medije
  - Razisava Knight-Gallup (2018; $N = 19000$) = zaupanje v medije je na najnižji točki doslej
  - Kriza zaupanja v medije naj bi obstajala že pred pojavom lažnih novic, so pa le-te nedvomno prispevale k še večjemu upadu

(McNair, 2018)

19

2. Zakaj so lažne novice predvsem problem socialnih omrežij?

- Lažne novice **niso nov fenomen**
- Leto 1835, časopis The New York Sun, serija člankov o odkritju življenja na luni
- Zakaj pa potem za pojav pogosto krivimo socialna omrežja?
- Medijske hiše + lažne novice = sloves napačnega informiranja, grožnja nadaljnemu delovanju/dobičku, pritisk na urednike (zato filtriranje, preverjanje)
- Socialna omrežja imajo **drugačno strukturo**: širjenje novic med uporabniki brez filtriranja tretje osebe, preverjanja dejstev, uredniških odločitev → nek individualni uporabnik (o katerem ne vemo nič) lahko doseže ogromno bralcev

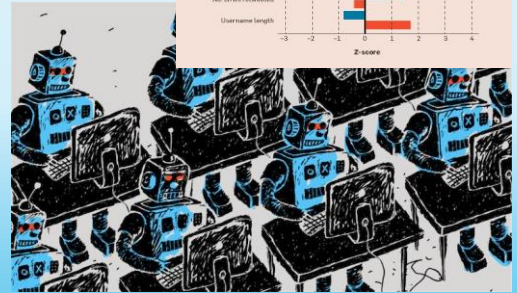
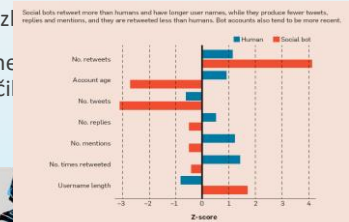

(Allcot in Gentzkow, 2017)

20

2. Zakaj so lažne novice predvsem problem socialnih omrežij?

- Na socialnih omrežjih so stroški ustvarjanja zavajajočih strani in profilov zelo nizki
- Pojav t.i. **social bots** – lažni računi, ki lahko objavljajo vsebine, so v interakciji med uporabniki (programi z vnaprej določenimi odzivi/komentarji, privatnimi sporočili)
- Predstavljali naj bi **15% odstotkov vseh Twitter profilov**, ki so bili aktivni v diskusijah o ameriških volitvah
- 400 tisoč botov je proizvedlo skoraj **4 milijone tvitov, kar predstavlja 19% vseh tvitov**, vezanih na ameriške predsedniške volitve
- **Podobno tudi na Facebooku** in drugih socialnih omrežjih obstajajo boti, ki lahko delujejo prepričljivo in tako vplivajo na resnične ljudi

(Shao idr., 2018)

21

2. Zakaj so lažne novice predvsem problem socialnih omrežij?

- Omeniti moramo vsaj še **algoritme**, ki prioritizirajo objave tako, da imajo **prednost tiste novice, ki znajo pritegniti ljudi** in ne nujno kredibilne objave
- Lažne novice so v tem dobre ....
- Najbolj popularne lažne novice v času ameriških volitev so bile na Facebooku deljene večkrat kot najpopularnejše kredibilne zgodbe
- Se pa tukaj dogajajo premiki, o katerih nekoliko kasneje

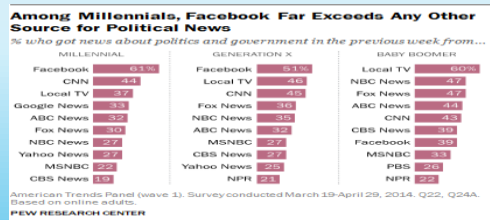

(Salganik idr., 2006; Shao idr., 2018; Silverman, 2016)

22

2. Zakaj so lažne novice predvsem problem socialnih omrežij?

- Ob tem, da imajo socialni mediji mnogo priročnih lastnosti za širjenje lažnih novic, so seveda tudi **izjemno popularni**
- **Facebook ima približno 2 milijardi uporabnikov** (vkjučno z boti 😊), Twitter recimo 328 milijonov, kar znatno presega število bralcev tiskanih medijev / spletnih strani tradicionalnih medijev
- Facebook se tudi zelo pogosto uporablja kot **vir novic**; 62% odraslih Američanov poroča, da dobi novice iz Facebooka; med mladostniki je Facebook glavni vir novic (posebej političnih!)

(Gottfried in Shearer, 2016; Pew Research Center, 2015; Reuters Institute, 2016)

23

2. Zakaj so lažne novice predvsem problem socialnih omrežij?

- Mnenja glede tega ali bi morala biti **socialna omrežja regulirana** so deljena ← dvorezen meč
  - Za zdaj zunanjih regulacij ni, vendarle pa podjetja **delajo korake v smer zmanjševanja problema** lažnih novic
- **1. Spremembe algoritmov na Facebooku**
- V letu 2018 je Facebook razglasil dve prihajajoči spremembi glede prikazovanja objav
  - Facebook algoritme spreminja tako, da bomo uporabniki videli manj objav raznih strani (podjetja, novičarske strani) in več objav prijateljev/družine. **Delež novic na zidu: 5% → 4%**
  - Facebook izvaja obširne javnomnenjske raziskave, v katerih uporabnike sprašujejo o seznanjenosti z različnimi viri in zaupanjem različnim virom. V nadaljevanju bodo dali **poudarek na prikazovanje virov, ki jih uporabniki ocenjujejo kot vredne zaupanja** (ampak ...)

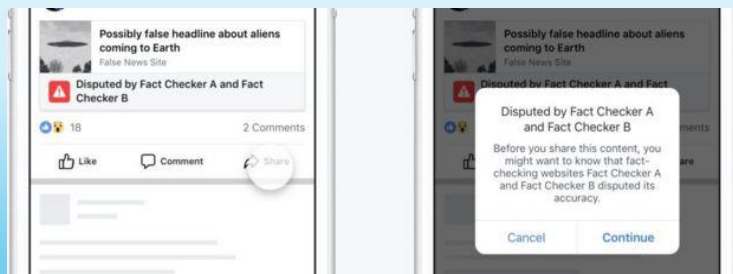

(Arbel, 2018)

24

2. Zakaj so lažne novice predvsem problem socialnih omrežij?

- **2. Označevanje lažnih novic**
- Facebook je v zadnjem letu in pol začel tudi s preizkušanjem različnih metod za označevanje lažnih novic
- December 2016: **prikazovanje opozoril** ob novicah, ki so bile identificirane kot lažne
  - Neuspešno – poglobitev napačnih informacij (*backfire effect*)
  - Metoda je bila opuščena

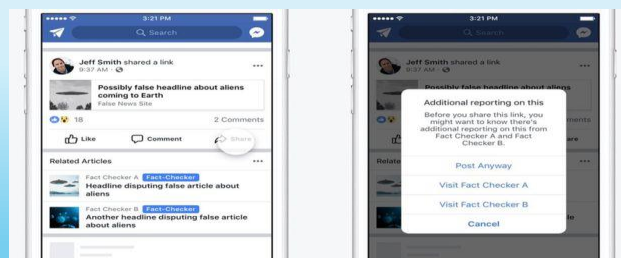

(Lyons, 2017)

25

2. Zakaj so lažne novice predvsem problem socialnih omrežij?

- **2. Označevanje lažnih novic**
- December 2017: **prilagoditev funkcije „povezane objave“**
  - Facebook poskrbi, da lažno novico (prej mora biti identificirana) spremljajo predlagane objave, ki novici nasprotujejo in poročajo objektivno
  - Dosedanji testi kažejo, da se s tem ne zmanjša število klikov na lažno novico, se pa zmanjša število delitev
  - Ljudje, ki vseeno želijo deliti lažno novico, nadalje dobijo pojavno okno s povezavo do kredibilnih virov

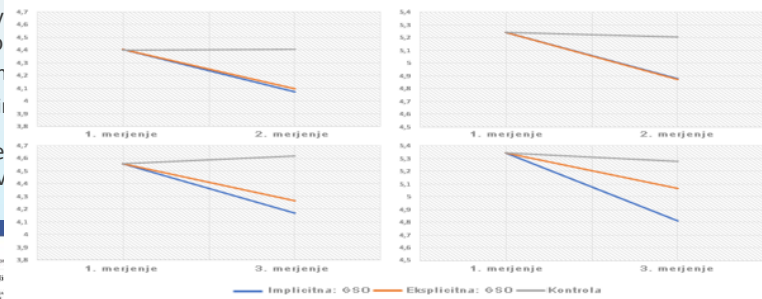

(Bode in Vraga, 2013; Lyons, 2017)

26

2. Zakaj so lažne novice predvsem problem socialnih omrežij?

- Naša študija: dva „boju“ proti info
  - „Implicitna“ in
  - „Eksplicitna“ i
- 2 temi (uživanje 206 udeležencev

tukaj na

ve

ni kasneje),

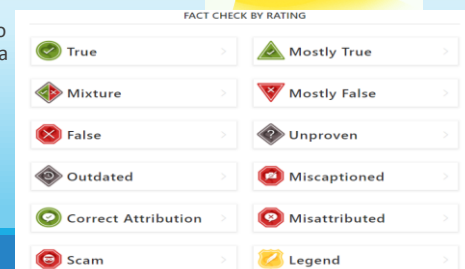
Slika 4: Učinkovitost intervencij za zmanjševanje neutemeljenih prepričan o GSO: kratkotrajna učinkovitost, splošen vzorec (levo zgoraj), kratkotrajna učinkovitost, podvzorec (desno zgoraj), dolgotrajna učinkovitost, splošen vzorec (levo spodaj), dolgotrajna učinkovitost, podvzorec (desno spodaj)

Z obema vrstama intervencij smo na kratek rok uspešno zmanjšali neutemeljena prepričanja o GSO, medtem ko je po obdobju dveh tednov pozitivne posledice izkazovala le še implicitna intervencija.

27

3. Kako lahko prepoznamo lažne novice? Spletni pripomočki

- Zaradi odmevnosti problema lažnih novic, se raziskovalci zelo trudijo, da bi našli odgovor na vprašanje kako prepoznati lažne novice
- Danes že obstaja **veliko spletnih strani/aplikacij, ki nam lahko pomagajo identificirati lažne novice** (tudi tukaj kritičnost!), ob tem pa so v razvoju mnogi **novi načini, ki temeljijo na različnih tehnoloških napredkih**
- Ena od prvih takšnih spletnih strani (in najbolj znanih): **snopes.com**
  - Vir, ki **preverja urbane legende in lažne novice**, ki krožijo po spletu/socialnih omrežjih
  - Končne odločitve o problematičnih informacijah so zmeraj **podprte z dokazi**. Končne odločitve so sicer lahko različne (tudi oznaki „nedoločeno“ in „nepreverljivo“)
  - Mesečno spletna stran pritegne **20 milijonov unikatnih obiskovalcev**, nanjo se pogosto sklicujejo tudi medijske hiše (npr. NY times) in raziskovalci iz tega področja
  - **Enaki standardi** za vse novice
  - Tudi zunanja preverjanja kažejo na nepristrano navajanje dejstev in sklicevanje na kredibilne vire

28

3. Kako lahko prepoznamo lažne novice? Spletni pripomočki

The screenshot shows the Snopes website interface. At the top, there is a search bar and navigation links for 'Contact Us' and 'Support Us'. Below the navigation bar, there are two main sections: 'What's New' and 'Hot 50'. The 'What's New' section features a calendar icon and a featured article titled 'Does Stepping on a Rusty Nail Cause Tetanus?' with a share count of 4K. The 'Hot 50' section features a flame icon and a featured article titled 'Did Hillary Clinton Die Unexpectedly of a Rare Disease?' with a share count of 5K. On the right side, there are two columns of 'Most Searched' and 'Most Shared' items, each with a share count and a category link.

29

3. Kako lahko prepoznamo lažne novice? Spletni pripomočki

Did President Trump Revoke Gun Background Checks for Mentally Ill People?

CLAIM

President Trump signed a bill blocking Obama-era background checks on guns for people with mental illnesses.

RATING

MOSTLY TRUE

ORIGIN

In the wake of a horrific [school shooting](#) in Parkland, Florida, that left 17 dead in February 2018, media [renewed focus](#) on an Obama-era regulation repealed in the early months of the Trump administration. That [rule](#) would have given the National Instant Criminal Background Check System, which is used for gun sales, access to Social Security Administration data including the names of individuals receiving certain federal mental health benefits.

As we explained in a 17 February 2017 [post](#), this rule — which never went into effect before being rescinded — did not change any existing laws regulating who is allowed to purchase guns. It merely

While the law did not change *who* is required to be the subject of background checks, it is true that Trump signed into law the repeal of a measure that would have plausibly prevented certain classes of mentally ill people from purchasing firearms by allowing a new data source to be included the system that runs those background checks. As such we rank the claim mostly true.

30

3. Kako lahko prepoznamo lažne novice? Spletni pripomočki

Did a Sperm Whale Die After Swallowing 64 Pounds of Plastic Debris?

A photograph of an art installation is frequently attached to genuine reports about a dead whale with trash and debris in its stomach.

CLAIM

A photograph shows a dead sperm whale that washed ashore with debris and other trash.

RATING

WHAT'S TRUE

An autopsy of a dead sperm whale that was found off the coast of the Philippines in May 2017.

WHAT'S FALSE

An image frequently attached to this story shows an art installation created by Greenpeace in the Philippines in May 2017.

ORIGIN

In April 2018, authorities completed an autopsy on a dead sperm whale that had washed ashore on the coast of southern Spain a few months before, and found that the marine animal's stomach was filled with more than sixty pounds of plastic and other **debris**.

Authorities in Murcia, Spain did release a few **photographs** of the actual whale that washed ashore in February 2018, as well as images of the 64 pounds of debris that was found in its stomach, which included ropes, plastic bags, nets, and a gas canister:

When news of this disturbing discovery started to make its way around the Internet, many outlets mistook for a genuine photograph of the deceased whale **image** at the top of their article:

The amount of debris in its stomach are real; this photograph, however, is not. This is an art installation that was created by Greenpeace Philippines in May 2017 to underscore the massive problem of plastics pollution in the ocean and calls on the ASEAN to address this looming problem on its shores."

31

3. Kako lahko prepoznamo lažne novice? Spletni pripomočki

Is This a Purple Horned Winged Lizard?

An image purportedly showing a "purple horned winged lizard" is a digital creation.

CLAIM

A photograph shows a purple horned winged lizard.

RATING

ORIGIN

Have you ever seen a purple horned winged lizard? Neither have we. But we have seen a purported image of one:

This image frequently pops up online along with the claim that it shows a "purple horned winged lizard." As much as we would like to believe this is a real animal, however, it is not — it is a years-old digital creation that won a 2006 digital editing contest on the graphic design-themed web site [Worth 1000](#) (now DesignCrowd.com). The instructions for the contest were as follows:

The "purple horned winged lizard" was submitted by Worth 1000 user [taelir](#), and was originally accompanied by the caption "cute, but deadly." Taelir did not provide much information about this artwork was created, other than writing that it was made with Adobe Photoshop.

32

3. Kako lahko prepoznamo lažne novice? Spletni pripomočki

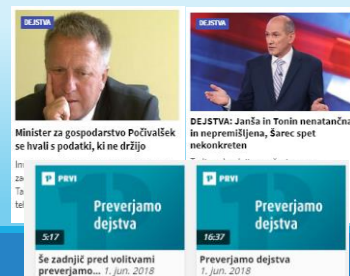
<https://www.snopes.com> *

33

3. Kako lahko prepoznamo lažne novice? Spletni pripomočki

• Podobne spletne strani še:

- **PolitiFact** – novinarji in uredniki Timesa preverjajo izjave članov kongresa, bele hiše, lobistov in drugih. Objava izjave in evalvacije izjave (Truth-O-meter). Izbirajo tudi laž leta
- **FactCheck.org** – neprofitna spletna stran: zniževanje nivoja zavajanja ameriških politikov. Zanimive dodatne funkcije, npr. „Ask FactCheck“ in „Mailbag“
- Te strani (sploh Snopes) so lahko zelo uporabne za **novice tujega izvora**, a strani seveda ne preverjajo točnosti slovenskih novic, zato je zmeraj dobro znati uporabiti tudi svoje možgane ...
- Pravih slovenskih strani, ki bi redno in ažurno preverjale dejstva, za zdaj še ni, so se pa tekom volitev zgodili nekateri premiki
  - Spletna stran 24ur.com: Dejstva
  - RTV, prvi program, „podcast“ Preverjamo dejstva
  - Tudi nekateri blogi
  - ... ampak, trenutno ni zunanjih preverjanj in zagotovil, da ni prisotne nobene pristranosti ← pazljivost

34

3. Kako lahko prepoznamo lažne novice? Spletni pripomočki

- Tradicionalni pristopi k preverjanju lažnih novic (oseba pregleda dokaze) niso več dovolj za preverjanje ogromne količine novic, ki se pojavljajo na socialnih omrežjih → razvoj bolj tehnoloških rešitev, ki bi dopoljevale tradicionalne metode
- Obetavni so **avtomatski detektorji lažnih novic**, ki na podlagi algoritmov novice umeščajo na dimenzijo resničnosti (+ priključujejo raven gotovosti v oceno)
  - Vsi temeljijo na preteklih podatkih, se pa razlikujejo: pozornost na **jezikovnih prvinah** VS pozornost na **informacijah o sporočilu**
  - Lahko tudi **do 95% natančni** v odkrivanju lažnih novic
- Mnogi avtorji poudarjajo tudi vlogo **crowdsourcing-a oz. množičnega zunanje izvajanja** (Tshatschek idr., 2018), ki je nekakšna kombinacija obeh principov (tradicionalnega in tehnološkega): ljudje označujejo novice kot lažne, algoritem pa potem te posamezne ocene pretvori v veljavno mero resničnosti novic. Novice, ki so identificirane kot potencialno lažne gredo nato v pregled k ekspertu

(Conrow idr., 2015; Edell, 2018;
Tshatschek idr., 2018)

35

4. Kako lahko prepoznamo lažne novice? Naš um in kritično mišljenje

- Razlikovanje med resničnim in lažnim se zdi enostavno na papirju, a v praksi ni vedno tako
- Zelo pomembno je, da – **neodvisno od spletnih pripomočkov** – **znate kritično evalvirati vsebino**, ki se vam npr. prikaže na Facebooku
- Kot smo že dejali pa ljudje pogosto v tem nismo dobri, zato moramo **spodobnost kritičnega mišljenja trenirati, jo razvijati**
- Za to **najprej pogosto potrebujemo znanje, neke oporne točke**, z redno uporabo pa lahko stvar preide v **navado, izboljša se tudi intuicija** (na podlagi izkušenj)
- Pristopi k temu, kaj bi morale biti te „oporne točke“, so različni

36

4. Kako lahko prepoznamo lažne novice? Naš um in kritično mišljenje

- Nekateri avtorji dajejo **specifične recepte** (seznam 10-30 konkretnih točk), ki bi jih morali ljudje ob branju člankov vedno preveriti
- **Nepraktično** – pogosto gre za konkretne stvari, ki nikoli ne morejo preiti v navado, nihče pa si v praksi zanje ne bo vzel 15 minut
- **Vprašljivi temelji** – je npr. res mogoče trditi, da so spletne strani, ki se končajo na .org kvalitetnejše od tistih, ki se končajo s .com (nekoč ja, danes ne)
- **Novi problemi** – takšni sezname bi lahko še povečali možnost nasledanja na lažne novice (pošiljatelj lahko poskrbi za vseh 15 točk in informacije posreduje drugače)
- Pristop **pozornost usmerja na spletno stran in ne na iskanje drugih virov** (kar pa je dejansko pomembno!)

1. Do a Visual Assessment
Against the overall design, fake news sites often look unprofessional, have lots of annoying ads, and use altered or stolen images.
Overall, does the news article and website seem high quality?
 Yes No

2. Identify the News Outlet
The real news source and CNN are examples of news outlets. If you haven't heard of the news outlet, search online for more information.
Is the news outlet well known, well respected, and trustworthy?
 Yes No

3. Check the Web Domain
Many fake news sites use ".id" or end with ".com.co" or ".co" (e.g., abcnews.com.co) to mimic legitimate news sites.
Does the site provide detailed background information and contacts?
 Yes No

4. Check the "About Us" Section
Trustworthy news outlets usually include detailed background information, policy statements, and email contacts in the "About/About Us" section.
Does the site provide detailed background information and contacts?
 Yes No

5. Identify the Author
Fake news articles often don't include author names. If included, search the author's name online to see if the site and person are respected.
Does the article have a trusted author?
 Yes No

6. Identify the Central Message
Read the article carefully. Fake news articles often push one viewpoint, have an angry tone, or make outrageous claims.
Does the article seem fair, balanced, and reasonable?
 Yes No

7. Assess Spelling, Grammar, and Punctuation
If the article has misspelled words, words in ALL CAPS, poor grammar, or lots of "!!", it's probably unreliable.
Does the article have proper spelling, grammar, and punctuation?
 Yes No

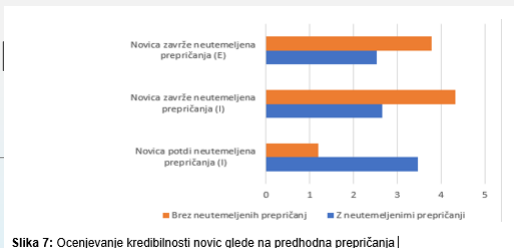

(McGrew idr., 2017)

37

4. Kako lahko prepoznamo lažne novice? Naš um in kritično mišljenje

- Kaj je tisto, kar je zares pomembno?
- **Kdo stoji za informacijami?**
  - Mladi slabo ocenjujejo, kateri viri informacij so kvalitetni
  - Študija: dve novice o globalnem segrevanju (1 iz znanstvenega dela revije, druga pa sponzorirana objava naftnega podjetja na Facebooku) → kateri vir je bolj zanesljiv?
  - 70% zaključilo, da je bolj zanesljiva sponzorirana objava → NE premislek o viru, temveč privlačnost in preprostost slike ter objave (v resnici je bil ta vir seveda bolj vprašljiv – naftno podjetje ni nevpleteno)
  - Pogost dejavnik presojanja tudi predhodna stališča ... PRIMER
- **Kako trdni so dokazi?**
  - Na spletu polno trditev – nekatere so podprte z dejanskimi dokazi, druge izpeljane iz rokava; primer komentarjev pod novicami
  - Študija: prikaz komentarja „Janeza Novaka“ na novico o zdravju, komentar vsebuje veliko statistike → bi njegove informacije uporabili v seminarski nalogi?
  - 40% bi njegove informacije uporabilo v seminarski nalogi (vtis zaradi statistike) → potrebno bi se bilo vprašati kdo sploh je ta komentator, kaj je njegova motivacija za pisanje komentarje, kje so viri?

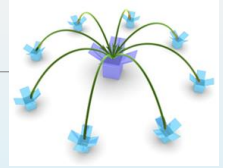
Slika 7: Ocenjevanje kredibilnosti novic glede na predhodna prepričanja

EVIDENCE

(McGrew idr., 2017)

38

4. Kako lahko prepoznamo lažne novice? Naš um in kritično mišljenje

• Iskanje dodatnih virov

- Stvar, ki je verjetno najbolj koristna (pa se je ne poslužujemo dovolj!), je iskanje dodatnih virov
- Študija: povezava do članka → povišanje plač ameriškim zaposlenim bi vodilo do višje cene hrane in višje stopnje brezposelnosti. Študentom je bilo omogočeno, da uporabijo katerikoli spletni vir, da ocenijo ali je spletna stran kredibilna ali ne
- Članek vsebuje veliko „haklcev“: povezave do NY Times, objava pod zavihkom „raziskave“, v opisu spletne strani piše, da gre za neprofitni inštitut, ... Če študentje ne zapustijo spletne strani, vse skupaj deluje kredibilno, a bi dodatno iskanje na Googlu takoj razkrilo, da gre za inštitut, katerega lastnik je PR društvo, ki sodeluje s prehransko industrijo
- 6-9% študentov in dijakov je uspelo najti prave avtorje članka oz. ugotoviti, da stran – kljub vtisu – ni kredibilna
- Na spletu obstaja veliko takšnih zamaskiranih strani, ki skrivajo svojo pravo identiteto (in financerje)

(McGrew idr., 2017)

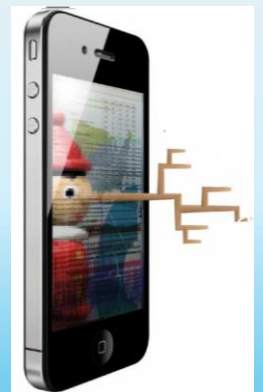
39

4. Kako lahko prepoznamo lažne novice? Naš um in kritično mišljenje

- Veliko se lahko naučimo iz primerjave **strategij ekspertov** (ljudje, ki se poklicno ukvarjajo s preverjanjem dejstev) in laikov (npr. študentje) ← preverjali v eni izmed študij: oboji postavljeni pred enake spletne naloge, po koncu intervju

• 1. Potrebno je **branje v širino!**

- Študentje: preverjanje spletnih strani po logiki seznama lastnosti („skeniranje“ spletne strani; komentiranje izgleda strani, domene, seznama virov) + članek brali izjemno podrobno ← izguba časa
- Strokovnjaki: brali v širino – takoj zapustili nepoznano spletno stran, odprli nove zavihke in raziskovali izven strani (zapustili spletno stran, da bi izvedeli več o njej)
- Navezava na to, da stran lahko deluje legitimno, če ostanesh le na njej

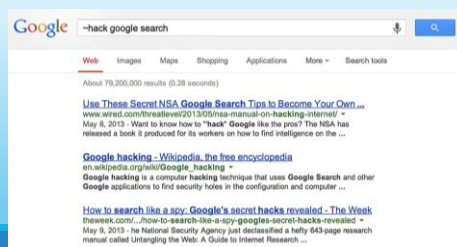
(McGrew idr., 2017)

40

4. Kako lahko prepoznamo lažne novice? Naš um in kritično mišljenje

2. Pametno izbiranje med zadetki na Googlu

- Ko iščemo informacije s pomočjo brskalnikov je zelo pomembno, katero spletno stran izberemo prvo, saj se a pogosto zadovoljimo s prvim zadetkom ali pa potem v nadaljevanju izhajamo iz tega prvega zadetka
- Študentje in eksperti: uporaba Googla za iskanje informacij
- Študentje: enačili vrstni red Google zadetkov z zaupljivostjo vira. Izbrali kar prvi vir
- Strokovnjaki: razumeli, da lahko vrstni red zadetkov na Googlu tudi manipuliramo. Znali so se zadržati (niso takoj izbrali prvega ali drugega vira), temveč dobro preverili naslov povezave in prebrali kratke izseke novic. Pogosto pregled celotne prve strani ali pa celo prvih treh strani pred izbiro

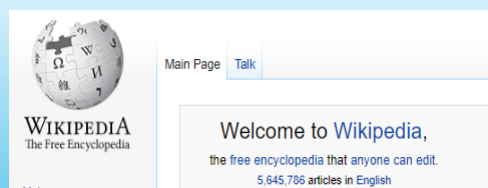
(McGrew idr., 2017)

41

4. Kako lahko prepoznamo lažne novice? Naš um in kritično mišljenje

3. V nasprotju z mnogimi, ki govorijo drugače ... uporabljajte Wikipedijo!

- Velikokrat je nesmiselno 15 minut pregledovati spletno stran z nekim seznamom, ko lahko v nekaj sekundah na Wikipediji ugotovimo, da gre pri novici za internetno prevaro
- Profesorji nam pogosto govorijo, da se naj izogibamo Wikipediji, a je lahko zelo koristna (standardi preverljivosti uporaba povezav na zunanje vire → lateralno branje)
- Strokovnjaki se je zelo pogosto poslužujejo in izkoriščajo stvari, ki jih ponuja. V situaciji, ko so jim omejili čas iskanja/ugotavljanja dejstev, so se strokovnjaki pogosto poslužili prav Wikipedije in to na tak način, da so preskočili glavni članek ter šli direktno na vire

(McGrew idr., 2017)

42

4. Kako lahko prepoznamo lažne novice? Naš um in kritično mišljenje

<https://www.getbadnews.com/#play>*

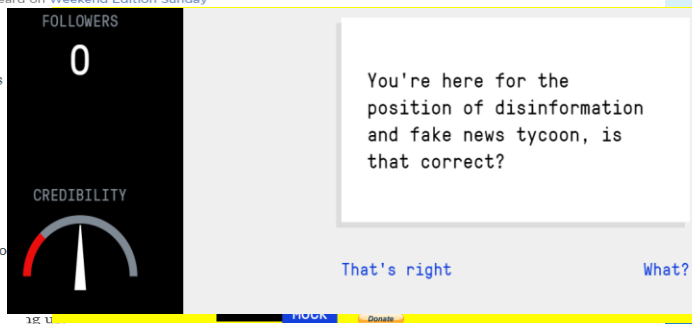
- Kako še lahko spodbujamo in razvijamo kritično mišljenje?
- Učence naučimo odkrivati spletne informacije prek tega, da jih **izpostavimo zavajajočim stranem**. S tem, ko študentje vidijo, da jih lahko na spletu hitro zmanipulirajo, postanejo nekoliko bolj previdni ← upam, da smo to dosegli 😊
- Zelo kreativen in svež poskus:

GARCIA-NAVARRO: So the game, though, rewards you for despicable behavior. You gain followers. You gain credibility. You get badges for each way that you master the misinformation campaign. And it all seems so easy. It sort of, as we mentioned, makes you want to become a fake news tycoon. Do you think you are creating monsters?

VAN DER LINDEN: I don't think so. You know, the game's not teaching people something new, right? These tactics are out there. They're being used by Russian troll farms. And we're trying to demystify and illuminate. And I like to use a magic show analogy that, you know, when you go see a magic show the first time, you're often amazed. And you don't know how it works. But when the magician explains the trick to you, you won't be fooled by it the next time around. And that's really the idea behind the game.

Spot Fake News By Making It

March 18, 2018 · 8:03 AM ET
Heard on Weekend Edition Sunday

43

Primer

Na Facebooku vidite to:

V PARIH PREDISKUTIRAJTE

1. Bi taki objavi verjeli, če bi jo videli na svojem Facebook zidu?
2. Bi objavi verjeli bolj/manj, če bi jo objavil vaš najboljši prijatelj? Starš? Oseba, ki je ne poznate dobro?
3. Kaj lahko naredite, da preverite informacije, ko trčite ob takšne objave?
4. Ali gre za tipično lažno novico? Katere značilnosti so prisotne in katere ne?

44

Primer

Na Twitterju ali pa na kakšni strani z novicami vidite to:

V PARIH NAJPREJ PREDISKUTIRAJTE

Kaj bi se ob takšni objavi morali vprašati? Opazite kakšne „rdeče alarme“? ... NATO UGOTOVITE ... Ali gre za lažno novico? S čim ste si pomagali pri ugotavljanju (ali pa s čim bi si lahko)?

https://www.24ur.com/novice/dejstva/tisti-ki-precka-mejo-ilegalno-ne-dobi-833-evrov-zepnine-kot-trdi-anton-stihec.html?utm_source=facebook&utm_medium=link&utm_content=dejstva_link_040518_dejstva-tisti-ki-precka-mejo-ilegalno&utm_campaign=dejstva

45

Primer

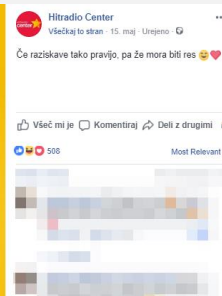
Na Facebooku vidite to:

Raziskave kažejo, da so tisti, ki se radi žličkajo, boljši partnerji. S kom se boš stiskal danes?

V PARIH PREDISKUTIRAJTE

1. Najdite dve ključni težavi te novice. Zakaj informacijam ne bi smeli zaupati?
2. Ali gre za lažno novico?

46

Urban Lečnik Spaič. Vir: Osební arhiv

Lažne novice in dijaški eksperiment

Prvi konec tedna v februarju je začasno postavil lažno spletno stran Gimnazije Vič, na kateri je objavil, da na njihovi gimnaziji dijaki ne bodo več jedli svinjine.

V 24. urah je ponarejeno stran Mladine (www.mladina.eu) obiskalo 97 različnih uporabnikov. Tekom eksperimenta smo namreč lahko sledili vsemu, kar se na strani dogaja in prišli do zanimivih ugotovitev:

- o povprečen čas seje je trajal 4:35 minute,
- o uporabniki so do nje dostopali preko mobilnih telefonov (70%) in računalnika (30%),
- o 85% vseh uporabnikov je na spletno stran prišlo preko Facebooka (preko zasebnih sporočil ali javnih deljenj).

V tem času pa je ponarejeno stran Gimnazije Vič (gimvici.si) obiskalo 44 različnih uporabnikov. Ugotovili smo, da:

- o je bil povprečen čas seje 3:05 minute,
- o so uporabniki do nje dostopali preko mobilnih telefonov (70%) in računalnika (30%),
- o ker je bila ta stran v prvotnem članku Mladine omenjena kot vir, so ljudje po pričakovanih dostopali do nje največkrat preko povezave (75%) ali preko Facebooka (15%).

Le 45% obiskovalcev strani mladina.eu se je odločilo obiskati stran, ki je bila navedena kot vir informacij: www.gimvici.si. To pomeni, da je nekaj več kot polovica ljudi verjela prvi prebrani informaciji in niso potrebovali dodatnega overjanja, ali pa da so takoj prepoznali ponarejenost in se v zadevo niso želeli podrobneje vtikati.

3. Preveri avtorja

Avtor na strani Mladine je izmišljen in ne obstaja. Na spletni strani Gimnazije Vič pa sporočevalec ni bil naveden, saj ga ni navedenega tudi ob ostalih prispevkih.

47

4. Kako lahko prepoznamo lažne novice? Naš um in kritično mišljenje

Zveni resnično; lahko, da je res, ampak bolje, da preverim.

48

Dodatne povezave, če vas tema zanima ...

<https://www.youtube.com/watch?v=NceLVqPoe-Y>

[celoten video] <- slovenski šolarji in strokovnjaki o lažnih novicah

https://www.youtube.com/watch?v=cSKGa_7XJkg

[celoten video] <- o tem, kako se širijo lažne novice (angleščina)

<https://www.youtube.com/watch?v=q-Y-z6HmRgI>

[celoten video] <- o tem, kako izbirati novice (angleščina)

<http://library.colby-sawyer.edu/fakenews>

Dobra stran o lažnih novicah <- od osnov, do razširitev današnjega predavanja (angleščina)